

OSVRT NA IZLOŽBU GRETE PEXIDER SRIĆA BARUNICE TURKOVIĆ

(Gradski muzej Požege od 6. do 16. listopada 2004. godine)

U povodu IX. Orguljaških večeri i 80. Obljetnice Gradskog muzeja Požege otvorena je izložba slika Grete Pexider Srića barunice Turković, najsnažnije od svih hrvatskih slikarica plemkinja koja je ostavila traga u primijenjenoj umjetnosti i umjetnosti hrvatske svakodnevnice. Izložbu su organizirali Gradski muzej Požege, Matica hrvatska - Odjel za poljodjelstvo iz Zagreba i Udruga vinogradara i voćara "Stjepan Koydl" iz Požege. Potporu za realizaciju izložbe dali su grad Požege i organizatori, a umjetnine Grete Pexider Srića barunice Turković posudio je Državni arhiv u Slavonskom Brodu odjel Požege koji vodi prof. Goran Hruški. Tom prigodim izdan je i katalog kojeg su nakladnici: Grad Požege, Gradski muzej Požege i Matica hrvatska iz Zagreba - Odjel za poljodjelstvo. Autorica izložbe i teksta kataloga je Lidija Ivančević Španiček a postav izložbe su izveli Lidija Ivančević Španiček, Dubravka Sokač Štimac, Mirjana Šperanda i Dubravka Matković. Suradnik u organizaciji izložbe bio je Ivica Aljanović, koji je zajedno s prof. dr. sc. Filipom Potrebićem bio zadužen za prihvatanje i sređivanje ostavštine baruna Zdenka Turkovića, doma i u svijetu vrlo priznatog ampelologa i Grete Pexider Srića barunice Turković, velike umjetnice kiparice i slikarice. Uvodni tekst kataloga napisao je prof. dr. sc. Ivo Miljković, pročelnik odjela za poljodjelstvo Matice hrvatske - Zagreb.

U uvodnom tekstu kataloga prof. dr. sc. Ivo Miljković je istaknuo da je velika hrvatska kiparica i slikarica Greta Pexider Srića barunica Turković obogatila hrvatsku agrikulturu, a posebice, hortikulturu, prekrasnim akvarelima sorata vinove loze i jabuka, ljekovitog bilja i povrtnih kultura. Vrlo vrijednim umjetničkim ostvarenjima barunica Turković dala je velik prilog afirmaciji, doma i u svijetu, hrvatske ampelografije, pomologije i fitofarmakologije. Ampelografskim atlasom (prvi dio 1952, a drugi dio 1963.) objavljenim na hrvatskom, francuskom, talijanskom i njemačkom jeziku, svaki s po 30 slika, autori Zdenko i Greta Turković proslavili su doma i u svijetu Zagrebačku

vinogradarsku školu, koju su utemeljili dva velika prijatelja: barun dr. Zdenko Turković, znanstveni savjetnik i sveučilišni profesor dr. sc. Nikola Šerman. U ampelografskim atlasima prvi i drugi dio autora Zdenka Turković i Grete Turković došao je do punog izražaja spoj znanosti, struke i umjetnosti.

Barunica Turković nije bila samo ilustrator atlasa već vrsna umjetnica i dobar znalac, pa je precizno točno predstavila u naravnoj veličini morfologiju grozda, lista i rozgve sorti vionove loze do nepogrešive prepoznatljivosti. Time su ostvarene mogućnosti za njihovo korištenje pri determinaciji pojedinih sorti. To su slike pomno odabranih uzoraka umjetničina supruga, znanstvenog savjetnika Zdenka Turkovića. Ovdje je potrebno istaći da su autori Zdenko i Greta Turković u izadnju prvog dijela Ampelografskog atlasa obrazložili zbog čega su slike grozdova, lišća i rozgve sorti vinove loze iznesene u naravnoj veličini. Citiram mišljenje autora: "Umanjenje reprodukcije nikad ne pruža pravu predodžbu objekta, pa ni onda, ako je označeno mjerilo smanjenja prema naravnoj veličini". Slike barunice Turković ljepotom ushićuju dušu. Već je prvi dio s 30 umjetničkih slika doživio velik publicitet doma, i u svijetu, što je rezultiralo visokim međunarodnim odlikovanjem Diplom d Honeuer de l Office International de la Vigne et de la Vin u Parizu 1957. godine.

Izdanje drugog dijela autora Zdenka i Grete Turković s 30 prekrasnih akvarela s radošću je dočekano 1963. godine. Ampelografski atlas, prvi i drugi dio, predložen je kao obvezatna literatura na europskim agronomskim fakultetima.

Prema pismenim dokumentima u rukopisu (pisano rukom Zdenka Turkovića), koji se čuvaju u Državnom arhivu u Slavonskom Brodu, odjel Požega, već je 1966. godine (dvije godine prije smrti prvog autora Zdenka Turkovića, a 12 godina prije smrti drugog autora, odnosno autorice Grete Turković) bio gotovo potpuno pripremljen za tisak i treći dio s 30 slika. U pismu Marcelu Jelaski, istaknutom ampelografu i kolekcionaru sorti vinove loze, barun Zdenko Turković piše 4. listopada 1966. godine, pored ostalog, sljedeće: "Priprema se treći dio Amp. Atlas sa 30 novih sorti. Od toga je manje ili više gotovo 17, većinom internacionalnih, - naročito zobatica. Sve to treba biti gotovo do konca 1967, - ako bude dovoljno energije, zdravlja i dobre volje nakladnika. "Spomenemo i neke zapise iz prebiranja uspomena i sjećanja na svog supruga. Barunica Turković je navela da je od 1933. godine "postala sustavnim djelom njegova rada iako je teško reći da sam bila suradnik u tome do kraja kod njega prostudiranoj znanstvenoj struci". Nadalje barunica

Turković piše: "Na Kutjevu se nije moglo ne interesirati se za vinograde i voćke. Negdje od 1933. godine sjetila sam se (Zdenko je volio reći da se on sjetio) da crtam grožđe ali dosljedno opisno, stvarno, i sistematski u cijeloj zbirci." Iz svega je logično zaključiti da je rad na izradi slika bio popraćen opisima tj. da su u isto vrijeme rađene slike i opisi. Evo za to i potvrde u citatu umjetnice: "Dolazile su cijele košare, uvijek po 20 do 25 grozdova jedne sorte. Dolazilo je grožđe posebno, rozgva opet posebno i lišće posebno. Izabralo se tipičan grozd po opisu koji je bio gotov". Na temelju iznesenog i pisma s popisom sorti, koje je barun Turković uputio 10. listopada 1966. godine Marcelu Jelaski u Split, postaje jasno da je treći dio Ampelografskog atlasa bio dovršen prije smrti baruna Zdenka Turkovića, koji je umro u jesen 1968. godine. Napomenimo i to da je od 30 slika umjetnice Grete Turković njih 10 priloženo i objavljeno u Dalmatinskoj ampelografiji Stjepana Bulića, koju su poslije autorove, tj. Bulićeve, smrti za tisak pripremili priznati stručnjaci ampelografi Marcel Jelaska i Zdenko Turković još 1949. godine. Očito je da je izdanje trećeg dijela moglo biti spremno za tisak, ali su nedostajala financijska sredstva i dobra volja u to vrijeme. Na veliku žalost autori nisu objavili treći dio ampelografskog atlasa s 30 novih slika i opisa sorata, koje je za života opisao Zdenko Turković. Uvjeran sam, osobno poznavajući autore Zdenka i Gretu Turković, da bi i treći dio zablistao u istom sjaju i originalno kao što su to zablistali prvi i drugi dio, dakle u naravnoj veličini i s originalnim opisom prvog autora na hrvatskom, francuskom, talijanskom i njemačkom jeziku, bez promjene izvornih i po prvom autoru određenih naziva, a sve u skladu s usvojenom metodologijom. U "lutanju" slika, od kojih su neke pronađene u Zagrebu, izgleda da su se dvije zagubile, jer iz dokumentacije proizlazi da ih je bilo 30. Ovih nekoliko navoda osjećao sam potrebnim istaći kao pročelnik odjela za poljodjelstvo Matice hrvatske, koja je čuvar hrvatskog povijesnog, nacionalnog i kulturnog identiteta.

Na to su me ponukale i riječi akademika Matka Peića, koje je napisao za slikaričin 80. rođendan: "Potrebno je sjetiti se kiparice i slikarice Grete Pexider Srića Turković i sagnuti glavu jer smo živu zaboravili, ali i podići kako bismo vidjeli što je kao umjetnica sve za svog života napravila". Postavimo si sada pitanje: da li je neodgovorno neki svjesno mrtvu zaboravljaju? Ovom izložbom na kojoj je bio predstavljen kraći odabir slika iz bogatog umjetničkog opusa želimo pobuditi zanimanje i upoznati javnost, a iznad svega odati dužno poštovanje velikoj hrvatskoj akademskoj kiparici i slikarici Greti Pexider Srića Turković.

U katalogu je autorica izložbe prof. Lidija Ivančević Španiček znalački sustavno lijepo iznijela kratku biografiju i razvojni put umjetnikog stvaralaštva Grete Pexider Srića Turković. Svjesni činjenice da su u određenom razdoblju iz posve neopravdanih razloga, a pretežito ideoloških, bili prešućivani mnogi zaslužni hrvatski umjetnici i znanstvenici, želimo naše agronome upoznati s životom i djelom velike umjetnice, koju neki možda iz ne znanja i danas pokušavaju prešutiti. Stoga prenosimo važnije informacije o umjetnici iz kataloga, odnosno iz pera prof. Lidije Ivančević Španiček: "Greta Pexider - Srića rođena je 11. svibnja 1896. godine u Križevcima gdje je provela djetinjstvo. Kao devetogodišnja djevojčica preselila se s roditeljima u Zagreb, gdje je završila osnovnu i srednju školu. Položivši maturu 1915. godine upisala se, na prijedlog prof. Frangeša, koji je stručno procijenio da je njen rad, za tada Višu školu za umjetnost i obrt u Zagrebu, današnju Akademiju likovnih umjetnosti. Bila je tada među prvim ženama, kiparicama polaznica kiparskog odjela. U modeliranju je je podučavao Frangeš, crtanju akta Ljubo Babić, bronci, drvu i maloj plastici Ivo Kerdić, obradi kamena Rudolf Valdec, a u povijesti umjetnosti Branko Šenoa. Nakon četverogodišnjeg studija upisala je i petu godinu majstorske radionice. Diplomirala je s izvrsnim uspjehom 1919. godine, da bi se sa svojim kiparskim djelom (figura djevojčice u bronci visine 15 cm, nazvana "Čežnja") već 1920. godine pojavila na izložbi Proljetnog salona. Radila je kao slobodna umjetnica i bila od samog osnutka članica naših hrvatskih udruženja likovnih umjetnika (UPUH-a i ULUPUH-a). Krajem 1920. godine Greta Pexider Srića udala se za Zdenka Turkovića. U to vrijeme, zbog rada s glinom, oboljela je od upale zglobova, te je više prionula crtanju i slikarstvu. Tijekom svog života samo povremeno je sudjelovala na skupnim kiparskim izložbama, ali ne toliko koliko se u hrvatskoj umjetnosti pojavljivala s djelima na području primijenjene umjetnosti. Tako su njene skulpture bile izložene 1937. godine u Parizu. Posebno su zapažena njena djela, mnogo kasnije, na dvjema izložbama gdje je stavljena ravnopravno u red prvih i najranijih kiparica hrvatske. U Zagrebu je 1968. godine izlagala u Salonu ULUH-a, zatim u Gliptoteci 1972. godine na izložbi kiparskog stvaralaštva hrvatskih kiparica, s kritičkim osvrtom Ane Adamec, koja je Gretu Turković navela kao vrsnu kiparicu, koja je posebni dar pokazala za portrete, karikature, te likove za marionetsko kazalište.

Dvadesetih godina 20. stoljeća počinje drugo razdoblje u njenom životu, ali i stvaralaštvu. Nakon perioda skulpture počinje razdoblje slikarstva od

kojeg se više ne odvaja. Najprije je to bilo primijenjeno slikarstvo na području etnografije. Etnografski muzej iz Zagreba angažirao je Gretu Turković za izradu etnografskih motiva, od kojih je bilo čak 80 akvarela narodnih nošnji. U isto vrijeme tvrtka St. Kugli iz Zagreba izdala je dopisnice s motivima narodnih nošnji, koje su izlazile od 1929. do 1933. godine. Također je ostvarila suradnju s muzejom u Splitu, kako izrađivanjem akvarela narodnih nošnji, oglašava, tako i malih skulptura u narodnoj nošnji od kojih je veliki dio otišao u Englesku i Ameriku. Muzej u Berlinu (Museum für Volkerkunde) otkupio je 1935. godine njene figure u narodnoj nošnji". Nakon toga slijedi umjetnički rad na oblikovanju u metalu, kovanom željezu, drvu, tekstilu, slami i staklu itd.

Zatim prof. Ivančević Španiček piše: "Iako je Greta Turković pod srtručnim vodstvom supruga slikala svojom izuzetnom percepcijom sorte grožđa već još 1936. godine, da bi one bile izložene 1939. godine na velikoj poljoprivrednoj izložbi u Zagrebu,"

Greta Turković počela je već 1939. godine, a nastavila kasnije slikati sorte jabuka. Naša pomološka znanost i struka duguje veliku zahvalnost barunici Turković za prekrasne ilustracije plodova 60 autohtonih i stranih sorti jabuka, koje se uzgajaju u Hrvatskoj. Slike sorti jabuka vrlo su prepoznatljive pa mogu poslužiti za pomološku determinaciju. One vjerno predstavljaju sortna obilježja, a rađene su prema pomno odabranim uzorcima istaknutog hrvatskog voćara Ota Bohutinskog. Bogat je umjetnički opus barunice Turković. Velike su umjetničke vrijednosti, za znanost i struku osobito korisne, slike koje vjerno predstavljaju ljekovito bilje i povrće. Vrijedne su ilustracije za Atlas štetnika i bolesti bilja. Tu su još slike leptira, korova i slike za kalendar voća (dio njih za Švicarsku i Njemačku). Svoj umjetnički talent barunica Turković je nesebično u velikoj mjeri posvetila agrikulturnoj znanosti i struci na čemu joj dugujemo veliku zahvalnost. Njene umjetničke slike s tematikom iz poljodjelstva svrstane su u sam vrh svjetske umjetnosti odgovarajućeg žanra. Stoga je nedopustivo da zatajimo njeno autorstvo i da je svedemo samo na razinu ilustratora. Ona je umjetnica i kreatorica načina i stila predavljanja objekata koje je slikala. U prilog tome govore i citati umjetnice, koje je vješto i znalački odabrala prof. Ivančević Španiček. Ovdje iznosimo samo neke od njih. Tako Greta Turković piše: "Međutim meni leži u naravi da me upravo detalji fasciniraju. U čovjeku, bilju, privlači me ići u dubinu, pratiti sklonost i unutarnja zbivanja u svim neizmjenjenim varijacijama: očaravalo me fantastično bogatstvo boja i oblika bilja. Prekrasno je čudo da se svaki grozd sastoji iz samo nekoliko formalnih

elemenata, a svako ipak ima svoje individualne oznake po kojima se razlikuje od drugih sorti. Katkad mi se činilo, osobito kod bilja, da one nisu, pod krutim zakonom koji im nameće priroda, već da imaju doista veliki obujam slobodne volje da tako kažem koju mogu pokazivati u okviru svoje vrste. Eto, na primjer, na jednoj se lozi savijaju vitice nježno i graciozno, na drugoj hirovito i komplicirano, jedne bobice su prekrivene neizmjereno finim maškom, druge su sjajne i blještave, treće pak pokazuju kroz prozirne kožice najfinije žilice kao neku posebnu dragocjenost. Gdje koji grozd se drži osorno i zatvoreno kao naduti bogataš, neki pak otvoreno i nehajno, a ima ih i kićenih kao za svatove i tmurnih kao mizantropa. Ima ih koji su zapravo sramotno neuredni, a suprotno tome su oni koji se kao škrtci stišću u se i nedaju lako otkinuti ni jednu bobicu".

Zahvaljujemo se autorici izložbe prof. Lidiji Ivančević Španiček na dobro odabranim eksponatima, i svima koji su sudjelovali u organizaciji i postavi izložbe, jer smo barem nakratko istrgli iz zaborava veliku umjetnicu Grete Pexider Srića barunicu Turković. Pri tome smo, kako je pisao Matko Pejić "I sagnuli glavu jer smo je živu zaboravili i podigli kako bismo vidjeli što je kao umjetnica za svog života napravila". Podrobnije o izložbi izneseno je u katalogu, koji je lijepo ilustriran radovima umjetnice.

Prof. dr. sc. Ivo Miljković